

האבהות אצל אבות האומה

יוסף זיו-זגדון

במאמר זה אעסוק בהיבטים פשוטים ומוסריים ביחס אבות האומה לילדיהם כפי שסופרו בסיפורי המקרא, ועל פי הפירוש שנתנו להם מפרשים שונים. ניווכח לדעת כי האבהות אצל אבותינו מורכבת כבימינו.

ליעקב למרות האבתו הגדולה לעשיו. יצחק שומע לקול אשתו ונותן ברכת הדרך ליעקב, אך האבתו הגדולה לעשיו נשארת בעינה והוא מברך גם אותו.

יעקב אב לשנים עשר בנים ולבת משתי נשים ושתי שפחות, ממנו ניתן ללמוד כיצד יש לנהוג בילדים וכיצד לא נכון לעשות זאת. כשיעקב עוזב את בית לבן ורואה את אחיו עשיו מגיע לקראתו עם ארבע מאות איש עמו הוא חושש מפניו ורוצה להגן על משפחתו "וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים (שם לג, ב). "אחרון אחרון חביב" כך מפרש רש"י, ההעדפה של יעקב ברורה, ונראה שהכתוב מציין זאת שלא על מנת ללמוד מהמעשה הזה.

"זיהי בשכון ישראל בארץ... וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל" (שם לה, כב) ראובן חוטא ומחלל את יצועי אביו, יעקב שומע אך לא מגיב מיד, הוא מגיב רק כשבירך את בנו לפני מותו: "פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חיללת יצועי עלה" (שם מט, ד).

היה מקרה נוסף שיעקב לא הגיב מיד והכוונה לחלומות בנו יוסף, שאותו אהב מכל בניו ואף "עשה לו כתונת פסים" (שם לו, ג). יעקב העדיף את יוסף על פני אחיו, ובשל כך האחים שנאו אותו "ולא יכלו דברו לשלום" (שם לו, ד) "ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר" (שם לו, יב). יעקב לא מגיב והדבר בא ללמדנו להגיב מיד או לא להגיב כלל.

אמר רב: "לעולם לא ישנה אדם בין הבנים (לא יעדיף בן על בן) בשביל כתונת פסים שהעניק יעקב ליוסף נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים". לעומת השקפה זו המטילה את האחריות על יעקב על יוסף ואחיו אפשר למצוא במדרש את דעתו רבי יהושע בן קרחה: "אין האדם אלא כלי משחק ביד היוצר - משתמש בו לשם ביצוע תכניותיו. גם יעקב אביו ובניו היו מכשירי ביד ה', אין להאשים את יעקב שאהב את יוסף מכל בניו ואין הבנים אשמים ששנאו את אחיהם יוסף ומכרו אותו למצרים. כי כברית בין הבתרים נגזרה הגזרה לירידה למצרים". ירדת יוסף למצרים הייתה בהכוונה שמימית כדי שכל צאצאי יעקב ירדו למצרים.

במדרש תנחומא יש משל יפה: "פרה המסרכת לחרוש מה עושים? נוטלים את העגל, העגל גועה כששומעת הפרה געיתו הולכת שלא בטובתה בשביל בנה".

מקורות

ספר בראשית - פשוטו של מקרא

פירוש רש"י

פירוש המלבי"ם

פירוש אור החיים

מדרש בראשית רבה ס"ה

מתוך עשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו, הקשה שבהם היה ניסיון העקדה: "והאלוהים ניסה את אברהם... ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק" (בראשית כב, א-ב). רש"י מפרש: את בנך אברהם אומר: שני בנים יש לי. אומר לו את יחידך אברהם אומר: זה יחיד לאמו חיה יחיד לאמו. אשר אהבת! אומר אברהם שניהם אני אוהב! מכאן אנו למדים: אברהם שנמדד במידת החסד אוהב את ילדיו - לא משנה אם מדובר בבנו מאשתו שרה או בבן שילדה אמתו הגר. לפני ניסיון העקדה עמד אברהם במצב לא נעים, אשתו שרה ראתה את בן הגר משחק. לדברי רש"י רב עם יצחק על הירושה. שרה דרשה מאברהם לגרש את האמה ואת בנה, "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (שם כא, י). "וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו" (שם כא, יא).

הבן ישמעאל גדל ואמו דאגה להשיא לו אישה מארץ מצרים. יצחק מתייתם מאמו שרה, ואביו, אברהם דואג לו לאישה באמצעות עבדו. גם אברהם נשא אישה ושמה קטורה שיוולדת לו שישה בנים, כאן מעדיף אברהם את בנו יצחק, "וייתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודו חי" (שם כה, ה-ו). מתוך התחשבות בדעתה של שרה, אברהם לא יכול היה להעדיף את בנו יצחק על בני הפילגשים, לכן שולח אותם אברהם מעל בנו יצחק עם ירושה בחייו.

יצחק נמדד במידת הגבורה, מתוך פשוטו של מקרא אהב את שני בניו, יעקב ועשיו, אהבה רבה. בתחילה העדיף את עשיו כי עשיו היה "איש יודע ציד איש שדה" (שם כז, כז). "ועקב איש תם יושב אוהלים" (שם) "ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו" (שם כח, כח). לפי הפשט, עשיו טיפל יפה באביו והכין לו סטייקים. כלומר, העניק לאביו תשומת לב פיזית, לדברי רש"י עשיו ידע לצוד ולרמות את אביו יצחק, הוא שאל אותו שאלות בהלכה: איך מעשרין המלח ואת התבן? ואביו היה סבור שהוא מדקדק במצווה קלה כבחמורה, ונראה שכך היה מקדיש עשיו זמן לאביו לא רק פיזית גם רוחנית. יצחק דיבר עם עשיו וביקש ממנו לצוד ציד ולהכין לו מטעמים "כאשר אהבתי בעבור תברכך נפשי בטרם אמות" (שם כז, ד) עשיו ידע את טעם אביו, כפי שראינו: "ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב" (שם כח, כח). הגשמיים מזה והרוחניים מזה, יש מי שיאהב את הבן העמל המתפרנס ממיגוע כפיו. מכאן אפשר ללמוד לקח - יש לאהוב את הילדים כלי העדפות.

רבקה ויעקב ידעו לרמות את יצחק שאינו רואה, "ותכהין עיניו מראות" (שם כז, א). עשיו הוא שזוכה בברכת אביו במקום יעקב. כאשר מגיע עשיו עם המטעמים שהכין לאביו, יצחק נחרד חרדה גדולה עד מאוד כי הבין את אשר נעשה "בא אחיך במרמה וייקח ברכתך" (שם כז, לה). עשיו לא מוותר על ברכת אביו יצחק ושואל: "הברכה אחת לך אבי? ברכני גם אני אביו" (שם כז, לח). יצחק נענה ומברך גם אותו.

אהבת יצחק לעשיו הייתה ללא סייג ובוודאי ביקש לברכו בברכה שבירך את יעקב שבא בעצת אמו רבקה, אך מאחר שהתברר לו שבירך את יעקב, נעתר יצחק לבקשת עשיו לברכה מאביו וברכתו הייתה כמעט זהה לשניהם, שהרי שניהם בניו.

רבקה משפיעה על בעלה יצחק לשלוח את הבן שהיא אוהבת את יעקב לבית אביה לשאת אישה משם, יצחק נענה לאשתו ונותן את ברכת הדרך